

Analysis of dimensions and components of good life based on Quranic verses and Islamic traditions in order to provide educational requirements

Ali Afsari¹ | Mohammad Reza shamshiri² | Zohre Saadatmand³

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.62.3.8

Research Paper

Received:
2 January 2023
Accepted:
14 January 2024
Revised:
30 April 2023
Published:
3 April 2024

ISSN: 2251-6972
E-ISSN: 2645-5196

Abstract

The basic emphasis of the educational discourse on the theoretical foundations of the fundamental transformation of formal and public education in the Islamic Republic of Iran is the attainment of a teacher and mentor far from Hayat- Tayyebeh. the purpose of this article in the first step was to extract the components of Hayat- Tayyebeh based on the Holy Quran and the narrations of the infallibles. if we believe in the Islamic curriculum and consider it as one of the new concepts and areas in the field of curriculum studies, this study, after examining similar and numerous concepts, has paid attention to the concept of Hayat Tayyebeh as the central concept and as the hard core of Islamic education and its result. in this research, first, using the method of relational content analysis, the dimensions and components of Hayat_ Tayyebeh in the Qur'an as well as the sayings of the infallibles have been analyzed, and after classifying and discovering these dimensions and based on it, implications for education have been extracted. based on the findings of this study, relying on the principles of education based on Hayat-Tayyebeh, planners of the educational system will be able to draw goals, content, teaching methods and educational evaluation in order to lead students to Hayat- Tayyebeh and benefit from it.

Keywords: Hayat Tayyabeh, Qur'an, hadiths, educational requirements, righteous action.

1. Doctoral student of Philosophy of Education, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.
2. Corresponding author, Associate Professor, Department of Islamic Philosophy and Theology, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran. Email: Mo_shamshiri@yahoo.com
3. Associate Professor, Department of Philosophy of Education, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.

Cite this Paper: Afsari, A & shamshiri, M.R & Saadatmand , Z (2024). Analysis of dimensions and components of good life based on Quranic verses and Islamic traditions in order to provide educational requirements. Research in Islamic education issues, 32(62), 77–108.

Publisher: Imam Hussein University

 Authors

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0) .

تحلیل ابعاد و مؤلفه های حیات طیبه بر اساس آیات قرآن و روایات اسلامی به

منظور ارائه استلزامات تربیتی

علی افسری^۱ | محمدرضا شمشیری^۲ | زهره سعادت‌مند^۳

DOR: 20.1001.1.22516972.1403.32.62.3.8

۶۲

سال سی و دوم
بهار ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۲
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۱۵
صص: ۱۰۸-۷۷

شابا چاپ: ۶۹۷۲-۲۷۵۱
الکترونیکی: ۵۱۹۶-۲۶۴۵

چکیده

تأکید اساسی گفتمان تربیتی در مبانی نظری تحول بنیادین تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران، دستیابی مرتبی و مری به مراتبی از حیات طیبه است. حیات طیبه آنگونه از زندگی است که پاسخگوی نیازهای مادی و معنوی، علمی، عملی و روحی آدمی باشد. هدف از این مقاله ابتدا شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های حیات طیبه بر اساس قرآن کریم و روایات اسلامی، آنگاه استخراج استلزامات تربیتی آن برای نظام آموزشی کشور بوده است. بدین منظور با توجه به کیفی بودن پارادایم پژوهش، با استفاده از روش تحلیل مضمون، ابعاد و مؤلفه‌های حیات طیبه مبتنی بر حوزه پژوهش این مطالعه، در قرآن کریم و روایات اسلامی، مورد واکاوی قرار گرفته، پس از کد گذاری و طبقه‌بندی و شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مربوطه، استلزامات تربیتی برای تعلیم و تربیت استخراج شده است. همچنین در این پژوهش، حیات طیبه به عنوان مفهومی اساسی و کلیدی و به مثابه هدف غایی در تعلیم و تربیت به منظور حصول قرب الی الله تلقی شده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، ابعاد بدست آمده در قلمرو فردی و اجتماعی (دنیوی و اخروی) و مؤلفه‌ها هم در حوزه رفتاری، دینی و شناختی و مهمترین استلزامات تربیتی حاصله شامل: جامع بودن مفهوم حیات طیبه، اکتسابی بودن، شکل‌گیری حیات طیبه در پرتو ایمان و عمل صالح، خود سازی و تهذیب نفس و توجه به آموزه های وحیانی احصاء شده است. بنابراین برنامه ریزان نظام آموزشی با اتکاء به یافته ها و استلزامات مستخرج از این تحقیق و مبانی تربیت مبتنی بر حیات طیبه، قادر خواهند بود اهداف، محتوا، روشهای آموزش و ارزشیابی آموزشی را در راستای سوق دادن مربیان و متربیان به مراتبی از حیات طیبه، تدوین نموده و نظام تعلیم و تربیت اسلامی را از نظام های وارداتی سکولار مستغنی سازند.

کلیدواژه‌ها: حیات طیبه، قرآن، روایات اسلامی، استلزامات تربیتی، عمل صالح

۱. دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
Email: Mo_shamshiri@yahoo.com

۳. دانشیار گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

استناد: افسری، علی و شمشیری، محمدرضا و سعادت‌مند، زهره (۱۴۰۳)، تحلیل ابعاد و مؤلفه های حیات طیبه بر اساس آیات قرآن و روایات اسلامی به منظور ارائه استلزامات تربیتی، *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۳۲(۶۲)، ۱۰۸-۷۷.

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516972.1403.32.62.3.8>

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع) © نویسندگان

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه و بیان مسئله

مراجعه به کلام نورانی وحی و سیره نبوی جهت رها شدن از تاریکی، غفلت و نادانی، امری به غایت ضروری و دارای اهمیت است. امام سجاد علیه السلام فرمود: **اللَّهُمَّ اَوْهَبْ لِي نُوراً اَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ، وَ اَهْتَدِي بِهِ فِي الظُّلُمَاتِ، وَ اَسْتَضِيءُ بِهِ مِنَ الشُّكِّ وَ الشُّبُهَاتِ**. خداوندا... و نوری به من ببخش که در پرتو آن در بین مردم زندگی کنم، و با فروغش در هر نوع ظلمتی راه یابم، و انوارش دل مرا از شک و شبهه پاک کند (صحیفه سجاده، دعای ۲۲). با وجود بدیهی بودن نیاز بشریت به کلام الهی، کلمات و مفاهیم و آموزه های الهی همواره مهجور، و بشر امروز بر استفاده نمودن از این کلام آسمانی اصرار دارد. موضوع «زندگی پاک» با ادبیات گوناگون مانند خوشبختی، سعادت، بهزیستی و رستگاری، از جمله مسائل اساسی انسان امروزی است؛ بنابراین چیرستی این زندگی پاک و راه دستیابی به آن موضوع جدی مریان جوامع بشری به حساب آمده است. حیات طیبه واژه‌ای قرآنی و ناظر بر شیوه‌ای از زیست معنوی است که در آن دو عنصر آرامش و امنیت، بیش از هر چیز حکمفرماست این شیوه و سبک زندگی مبتنی بر آموزه‌های شریعت بوده و به تصریح قرآن، نصیب و شامل کسانی می‌شود که اهل ایمان و عمل صالح باشند.

مفسران قرآن؛ معانی متعددی برای «حیات طیبه» ذکر کرده‌اند؛ مانند: روزی حلال، قناعت و خشنودی از قسمت الهی، عبادت توأم با روزی حلال، زندگانی در طاعت خداوند (طبرسی، ج ۶: ۶۲۴).

حیات طیبه، به عبارتی حیات حقیقی آدمی است که زندگی دنیوی با همه وسعت و قلمروی گسترده‌اش، بستر و مقدمه آن بوده و همچنین زندگی اخروی با جاودانگی و پایداریش، تجلی این حیات حقیقی تلقی می‌شود و آدمی در این سنخ از زندگی، مبدأ حقیقی هستی را باز شناخته و به آن رجعت می‌نماید.

در حقیقت حیات طیبه؛ یعنی زندگی پاکیزه از هر نظر؛ پاکیزه از آلودگی‌ها، ظلم‌ها، خیانت‌ها، دشمنی‌ها، اسارت‌ها، ذلت‌ها و انواع نگرانی‌ها و هر گونه چیزی که آب زلال زندگی را در کام انسان ناگوار می‌سازد (خامنه‌ای، ۱۳۸۸: ۲۵).

قرآن حیات طیبه را به ما وعده داده است: «فانحینه حياه طیبه». حیات طیبه یعنی زندگی ای که در آن، هم روح انسان، هم جسم انسان، هم دنیای انسان، هم آخرت انسان تامین است زند

گی فردی در آن تامین است، آرامش روحی در آن هست، سکینه و اطمینان در آن هست آسایش جسمانی در آن وجود دارد، فواید اجتماعی، سعادت اجتماعی، عزت اجتماعی استقلال و آزادی عمومی هم در آن تامین است. (خامنه ای، ۱۳۸۹)

به دیگر سخن؛ حیات طیبه؛ یعنی زندگی‌ای که نیازهای مادی، جسمانی و معنوی - چه علمی، چه عملی، چه روحی - آدمی را پاسخ گو باشد. همچنین با توجه به این که در دنبال آن، سخن از جزای الهی به نحو احسن به میان آمده، استفاده می‌شود که حیات طیبه مربوط به دنیا است و جزای احسن مربوط به آخرت (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ج ۱: ۳۹۴).

با توجه به اینکه بنیاد اساسی گفتمان تربیتی در مبانی نظری تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، دستیابی متربی و مربی به مراتبی از حیات طیبه است. اهمیت و ضرورت آن به صورتی بوده است که دستیابی به آن به عنوان غایت آموزشی یعنی رسیدن به قرب الهی هدف راهبردی تلقی شده و «هدف غایی تربیت در اسلام را می‌توان ربوبی شدن آدمی و به تعبیر دیگر، دست یازیدن به حیات طیبه دانست» (باقری، ۱۳۸۹، ج ۱: ۹۹). همچنین با توجه به این موضوع که حیات طیبه در مبانی نظری تحول بنیادین آموزش و پرورش یکی از مسائل اساسی و بنیادی و با اهمیت تلقی شده بدین علت که در شکل‌گیری و تاثیر آن در فعالیت‌های تربیتی و پرورشی متربیان و ایضا تاثیر ابعاد فردی و اجتماعی حیات طیبه در عرصه تعلیم و تربیت، منجر به تحولات عظیم و گسترده در جامعه دور از تصور نیست انگیزه‌ای قوی برای محقق شده، مفهوم حیات طیبه را در ابعاد و مؤلفه‌های آن براساس آیات قرآن کریم و روایات اسلامی به منظور دلالت‌ها و استلزامات تربیتی مورد بررسی و واکاوی قرار دهد. ضمن اینکه هیچ یک از پژوهش‌های انجام شده که فراوانی آنها نیز چشمگیر بوده به این عناصری که محقق مورد توجه قرار داده مطمح نظر نداشته بودند.

بیان مسأله

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (نحل آیه ۹۷) یعنی: هر کس عمل صالح انجام دهد در حالی که مؤمن است، خواه مرد باشد یا زن، به او حیات پاکیزه می‌بخشیم و پاداش آنها را به بهترین اعمالی که انجام دادند، خواهیم داد.

حیات طیبیه؛ وضع مطلوب زندگی بشر در همه ابعاد بر اساس نظام معیار ربوبی در جهت دستیابی به قرب الهی که با پذیرش حاکمیت نظام معیار دینی در جهت شکوفایی استعدادهای افراد است. حیات طیبیه امری دارای مراتب و درجات است که نه تنها مقصود هر انسان دیندار در دنیاست، در کنار آن به تأمین نیازهای زیستی، طبیعی، افراد جامعه و رعایت ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای جامعه مورد توجه است. همچنین به ابعاد فردی و جمعی انسان‌ها در شئون مختلف زندگی انسان‌ها توجه دارد، یعنی همه‌ی ابعاد فردی و جمعی انسان‌ها و شئون مختلف اعتقادی عبادی اخلاقی، زیستی و بدنی، سیاسی و اجتماعی، علمی و فناورانه، هنری و زیبایی‌شناختی در جهت تحقق حیات طیبیه بر اساس نظام معیار دینی است (مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰).

حیات طیبیه، جدای از حیات مرسوم نیست، اما چون که جایگاه و مرتبه این حیات، از زندگی دنیوی برتر است، از آن متمایز می‌شود. در رویکرد قرآنی بر خلاف حیات متداول که همگان امکان بهره‌مند شدن از آن را دارند، پدیدار شدن حیات طیبیه که حیاتی تازه است، صرفاً ماحصل ایمان و عمل صالح است؛ پس می‌توان گفت کسانی که دارای ایمان و عمل صالح هستند، به حیات طیبیه می‌رسند (حاجی صادقی و بخشیان، ۱۳۹۳). بر همین مبنا جامعه دارای حیات طیبیه یا به عبارتی جامعه طیبیه، جامعه‌ای است که این دو جزء (ایمان و عمل صالح) را توأمان داشته‌باشد.

گرچه عبارت «حیات طیبیه» تنها یک بار در قرآن مجید، به وضوح از آن سخن گفته شده، اما در موارد فراوانی از قرآن کریم، اشاراتی روشن به لطایف و جزئیات آن شده و مفهوم و مصداق‌های دلنشین آن در قالب حکمت و جدل بیان شده است. حیات طیبیه زندگی اولیاء اللّه پیراسته از هر ناپسندی است که در محضر او و در مقام قربش، دنیا و آخرت صدیقین را با گشایش ابدیت جمع کرده و آنچه را سزاوار جود و کرم رب‌العالمین است، بهره آنها ساخته است (طباطبایی، ۱۳۷۹، ج ۱۲: ۷۵).

مراد از «حیات طیبیه»، آن نوع حیات است که خداوند متعال، به انسان مؤمنی که عمل صالح انجام دهد، غیر آن حیاتی که به سایرین نیز داده، حیات می‌دهد. در این نوع حیات، همه ابعاد وجودی انسان مورد التفات واقع شده، به نحوی که روح، جسم، دنیا و آخرت انسان تأمین می‌گردد. حیات طیبیه علاوه بر اینکه زندگی فردی را پوشش می‌دهد، تأمین کننده زندگی اجتماعی انسان به سوی سعادت و شادکامی نیز خواهد بود. نیز انسانی که با ایمان و عمل صالح

خویش، به سوی دیگر حیات، یعنی حیات طیبه مشرف گردد، در صورت محافظت و مراقبت از آن، بهشت خالده خویش را در این دنیا شروع نموده است. بنابراین بسترسازی، تبیین و ایجاد گفتمان حیات طیبه در میان مفاهیم دینی به منظور تعالی و ارتقاء جایگاه انسان (قرب الهی) مقوله‌ای بدیهی قلمداد شده است.

باتوجه به مفهوم حیات طیبه و عدم تحقق آن در جوامع اسلامی، و اینکه در طول تاریخ اسلام این مهم همواره دغدغه علما و اندیشمندان دینی بوده است و همچنین تأکید رویکردها و مکاتب عمده تربیتی در دوران معاصر به ذو مراتب بودن تربیت و نیز حیطه‌ها و ابعاد مختلف تربیت انسان و از طرفی تأکید مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران در قالب فلسفه تربیت، فلسفه تربیت رسمی عمومی و رهنامه نظام تربیت که قریب سیصد و پنجاه بار واژه حیات طیبه را متذکر شده اند و همچنین دیگر اسناد بالادستی از جمله سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش که به کرات به ساحت‌های گوناگون تربیت و تحقق حیات طیبه پافشاری و بلکه برای رشد و بالندگی نظام آموزشی کشور ضروری دانسته اند و ایضا تا آن جائیکه محقق جستجو کرده، مفهوم روشنی از مسئله مورد نظر یافت نشده، که همه این موارد بیانگر ضرورت و اهمیت عملیاتی کردن این مفهوم را در اذهان تداعی می‌کند، همواره دغدغه و انگیزه ای قوی برای محقق بوده که آیا با فهم ابعاد و مؤلفه‌های حیات طیبه و استخراج استلزامات تربیتی، می‌توان در راستای نظام معیار اسلامی و تربیت انسانی در تراز جمهوری اسلامی، مفهوم حیات طیبه را کاربردی نمود و از مقوله مهجور شده حیات طیبه که فقط نامی از آن در محافل و معارف دینی و آموزشی بر زبان جاری است و داع کرد.

از آنجا که حیات طیبه مفهومی قرآنی و اسلامی است؛ ابعاد و مؤلفه‌های آنرا باید در آیات قرآنی و روایات اسلامی جستجو کرد و بر همین مبنا مسأله اساسی این پژوهش در وهله نخست، ابعاد و مؤلفه‌های مربوطه از طریق تحلیل محتوای آیات قرآن و روایات اسلامی مرتبط با مفهوم «حیات طیبه» استخراج شده و پس از استخراج و تحلیل این ابعاد و مؤلفه‌ها و مبانی و اصول حیات طیبه، سعی شده است در جهت اهداف نظام تعلیم و تربیت کشور و تحقق سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، استلزامات تربیتی آن ارائه شود. به همین منظور، تمامی آنچه ارتباط معنایی با

مبانی، اصول و روشهای تربیتی پیدا می کند، شناسایی و طبقه بندی شود تا بتوان از طریق آن زمینه های عملیاتی نمودن آنها را در جان و روان کودکان و دانش آموزان فراهم کرد. مع الوصف محقق، ضمن مطالعه و تمرکز بر مفهوم حیات طیبه در قرآن و روایات اسلامی و متعاقب آن اقدام به تحلیل ابعاد و مؤلفه های تربیتی و سرانجام استخراج استلزامات تربیتی حیات طیبه را برای نظام تعلیم و تربیت اهتمام داشته است بنابراین مسأله اصلی این پژوهش با این عنوان تبیین گردیده است: «تحلیل ابعاد و مؤلفه های حیات طیبه بر اساس قرآن و روایات اسلامی به منظور ارائه استلزامات تربیتی».

مبانی نظری

در دیدگاه اسلام، خداوند خیر بنیادین و به تعبیری بنیاد خیر است. می توان گفت که هدف غایی تربیت در دیدگاه اسلام، الهی شدن آدمی است. این مضمون، در متون اسلامی به تعبیر مختلف بیان شده است. هدایت شدن به صراط مستقیم، دست یافتن به حیات پاک (طیبه)، کسب تقوا، نزدیک شدن به خدا و عبادت خدا (باقری، ۱۳۸۹: ج اول، ص ۸۶) این عناوین در آیات زیر قابل ملاحظه است:

– هدایت شدن به صراط مستقیم: ... «وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا. و خداوند، غنیمت های بسیاری به شما وعده داده است که آنها را خواهید گرفت، پس این (غنایم خیر) را زودتر برای شما فراهم ساخت و دست مردم را از (تعرض بر) شما بازداشت، تا برای مؤمنان نشانه (و عبرتی) باشد و شما را به راهی راست، هدایت کند.» (الفتح: ۲۰).

– کسب تقوی: ... كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ بدین سان خدا آیات خویش را برای مردم روشن می سازد باشد که تقوا پیش گیرند» (البقره: ۱۸۷).

– عبادت خدا «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ - و جن و انس را نیافریدم مگر برای اینکه مرا بندگی کنند.» (الذاریات: ۵۶).

- دست یافتن به حیات طیبه: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ: هر کس از مرد یازن کار شایسته کند در حالی که مومن باشد قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای حیات حقیقی می‌بخشیم و مسلماً اجرشان را بر پایه بهترین کاری که می‌کردند، می‌دهیم» (النحل: ۹۷).

حیات طیبه وضع مطلوب زندگی بشر در همه ی ابعاد و مراتب، براساس نظام معیار ربوبی است که تحقق آن باعث دستیابی به غایت زندگی یعنی قرب الی الله خواهد شد. البته حیات طیبه امری صرفاً اخروی نیست (که تنها در عالم آخرت و پس از مرگ تحقق یابد) بلکه در حقیقت حاصل ارتقا و استعلای حیات طبیعی و متعارف آدمی در همین دنیا، با صبغه الهی بخشیدن به آن است که بپذیرش حاکمیت نظام معیار دینی (مبانی و ارزشهای مقبول دین اسلام) بر ابعاد فردی و اجتماعی زندگی آدمی و تمام شئون مختلف آن، جلوه ای از آن (در همین دنیای فانی و محدود) قابل تحقق هستند و تحقق آن به شکوفایی فطرت و رشد همه جانبه استعدادهای طبیعی و تنظیم متعادل عواطف و تمایلات و در نتیجه تکوین و تعالی پیوسته هویت افراد جامعه (در راستای شکل گیری و پیشرفت مداوم جامعه ای صالح بز اساس نظام معیار دینی در مسیر قرب الی الله) منجر می‌شود.

مضافاً، حیات طیبه امری دارای مراتب و درجات است که نه تنها دست‌یابی به آن مقصود هر انسان دیندار در دنیا است، بلکه وصول به برخی مراتب مقدماتی آن نظیر تأمین متعادل نیازهای زیستی و طبیعی افراد جامعه یا بعضی از هنجارها و ارزش‌های اخلاقی مورد قبول عموم عقلاً - هم مقبول و بلکه مورد تأکید فراوان همه ادیان الهی است و هم مورد درخواست هر شخص دارای عقل سلیم است؛ لذا می‌توان و باید دعوت همه مردم بسوی این نوع زندگانی شایسته و تدبیر و تلاش برای تحقق حیات طیبه را از این مراتب مقدماتی آغاز نمود (طالقانی، ۱۳۶۰: ۸۸).

درباره «حیات طیبه» نظرات گوناگونی توسط مفسرین مطرح شده است. مرحوم طبرسی در تفسیر بزرگ مجمع البیان برخی از آنها را بدین صورت بیان کرده‌اند:

رزق و روزی حلال، زندگی شرافتمندانه همراه با قناعت و خشنودی، بهشت پر طراوت و زیبا و زندگی خوش در آنجا، زندگی خوشبختانه در بهشت برزخی (طبرسی، ۱۳۹۲ ج ۲: ۱۴۴).

برخی دیگر حیات طیبه را عبارت می‌دانند از: «عبادت همراه با روزی حلال» و «توفیق بر اطاعت فرمان خدا و مانند آن» را نیز افزوده‌اند (مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۲، ج ۱۱: ۳۹۴). و

باز در روایتی که در نهج البلاغه از امیر مؤمنان (ع) آمده چنین می‌خوانیم «و سئل عن قوله تعالی فلنجینه حیات طیبه» فقال هی القناعه. از امام پرسیدند: منظور از جمله «فلنجینه حیات طیبه» چیست؟ فرمودند: «قناعه» (نهج البلاغه، کلمات قصار: ۲۲۹). همه این موارد ممکن است صحیح باشد، اما بخشی از واقعیت را بیان کرده‌اند و هیچ کدام با آیات قبل و بعد (نحل ۹۷) به تحلیل و تبیین حیات طیبه نپرداخته است. در آیات مورد بحث از سوره نحل، پاس داری و پای بندی به عهد الهی کلید ورود به عالم «عندیت» و برخوردارگی از بهره ماندگار و جاودان عندالله معرفی شده است: (وَ لَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ) (نحل: ۹۵). پیمان خدا را به بهای ناچیز و متاع کم ارزش نفروشید که قطعاً آنچه نزد خداست برای شما نیکو و پسندیده است، اگر بدانید. راستی در بندگی و پاس داری از پیمان الهی و نباختن آن در برابر بهای اندک، شرط اول ورود به عالم «عندیت» و رسیدن به حیات طیبه است.

علامه طباطبایی بر این باور است حیات طیبه‌ای که خداوند به زن و مرد نیکو کردار وعده داده است، سطح بالاتری از حیات عمومی بوده و دارای آثاری مهم است. از نگاه وی حیات طیبه، حیاتی واقعی و جدید است که خداوند آن را به کسانی که سزاوارترند، افاضه می‌فرماید و این حیات جدید و خصوصی، جدای از زندگی سابق نیست. ایشان حیات طیبه را به سعادت نیز تفسیر کرده‌اند و نیز در تفسیر آیه ۳ سوره هود می‌نویسند:

زندگی وقتی حسن و نیکو می‌شود که آدمی در آن زندگی به سوی سعادت که برایش امکان دارد روانه شود (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۲۰۹/۱۰). بنابراین یکی از انواع حیات از منظر علامه طباطبایی را می‌توان «زندگی سعادت محور» نامید که در بالاترین مراتب حیات قرار گرفته است (طباطبایی، ۱۳۷۷). ایشان همچنین، حیات طیبه را حقیقی محسوب می‌نمایند و می‌افزایند اسلام نه زندگی مادی را حیات حقیقی انسان می‌داند و نه برخوردار شدن از مزایای آن را سعادت واقعی می‌شمرد، بلکه زندگی حقیقی انسان را حیاتی می‌داند که جامع بین ماده و معنا باشد و خوشبختی حقیقی را در چیزهایی می‌داند که موجب سعادت دنیا و آخرت باشد.

از منظر علامه طباطبایی «حیات طیبه، حیاتی است که ابعاد و شئون مختلفش با هم سازگار باشد؛ بطوری که دل صاحب آن عیش به زندگی گرم و بدون نگرانی باشد» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۳: ۲۷۴).

معارف قرآنی بر این نکته تأکید دارد که رحمت خداوند، دو جنبه عام (رحمانی) و خاص (رحیمی) دارد. رحمت عام شامل هر دو گروه مؤمنان و کافران شده است. حال آنکه رحمت خاص خداوند، عطیه‌ای است که تنها به کسانی می‌دهد که دارای ایمان و عبودیت باشند. به اعتقاد علامه، حیات طیب در دنیا و آخرت که کفار و مجرمین به خاطر کفر و جرمشان از آن بهره‌ای ندارند، مصداقی از رحمت خاص پروردگار به مؤمنین و مؤمنات می‌باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۸: ۳۵۷)

نکات ارزشمند تفسیر المیزان از آیه ۹۷ نحل قابل ملاحظه است:

۱- حیات طیبه وعده‌ای صادق از جانب خداوند است که در صورت تحقق شرایط، قطعاً محقق می‌گردد.

۲- حیات جدید و حقیقی است که مرتبه‌ای بالاتر از حیات عمومی بشر می‌باشد.

۳- دارای آثار و پیامدهای مهم و مختص به مردم با ایمان و دارای عمل صالح می‌باشد.

۴- قاعده‌ای کلی برای همه انسان‌های صالح است.

۵- مشروط به ایمان داشتن به خداوند است.

۶- بعد دنیوی و اخروی زندگی بشر را در برمی‌گیرد.

علامه در تفسیر المیزان، اقوال مفسرین دیگر که حیات طیبه را به حیات بهشتی، حیات برزخی، حیات

دنیوی مقارن با قناعت و رضای الهی تفسیر کرده‌اند را دارای مناقشه فراوان میدانند (به نقل از طباطبایی: فخر رازی، ج ۱۱۳: ۲۰، روح المعانی، ج ۱۴: ۲۲۷)

آیت‌الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه، در جمع بین اقوال مفسرین و گستردگی قلمرو مصادیق حیات طیبه (فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی) اینگونه جمع‌بندی می‌کند: «شاید نیاز به تذکر نداشته باشد که حیات طیبه، مفهومش آن چنان وسیع و گسترده است که همه اینها و غیر اینها را در برمی‌گیرد. زندگی پاکیزه از هر نظر، پاکیزه از آلودگی‌ها، ظلم‌ها و خیانتها، عداوت‌ها و دشمنی‌ها، اسارت‌ها و ذلت‌ها و انواع نگرانی‌ها و هر گونه چیزی که آب زلال زندگی را در کام انسان ناگوار می‌سازد» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ج ۱۱: ۳۲۸).

به اعتقاد آیت الله جوادی آملی، کلام خدا و وحی الهی، عامل حیات بخش جوامع بشری است. «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اسْتَجِیْبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاکُمْ لِمَا یُحْیِیْکُمْ» (الانفال: ۲۴). و حیات طوبا و زندگی طیب و گوارا تنها در سایه ایمان (حسن فاعلی) و عمل صالح (حسن فعلی) بدست می آید حیات طیبه ای که برتر از حیات حیوانی مشترک بین انسان و حیوان است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۱۰: ۵۹۶). همچنین ایشان معتقد است، آثاری که قرآن برای آن ذکر کرده بسیار بالاتر از اثرات حیات مادی و عادی است: ۱- نورانیت دل «وَجَعَلَ لَکُمْ نُورًا تَمْسُونَ بِهِ» (الحدید: ۲۸). ۲- تایید الهی: در این حیات طیب انسان مؤید به روح الهی است «أُولَئِکَ کَتَبَ فِی قُلُوبِهِمُ الْإِیْمَانَ وَأَیَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ» (المجادله: ۲۲). ۳- استغراق در نعمت های معنوی: صاحب این حیات طیب، مستغرق در نعم معنوی است، حقایق را می بیند و در خود عزت و کرامت می یابد چون به معدن عظمت متصل است (جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۱۶۴).

امام خمینی در رابطه بابت بعد دنیوی حیات طیبه چنین می گوید «خدا می فرماید: این عامل به عمل صالح را به زندگی طیب و طاهر زنده می کنیم «فَلَنُحْیِیْنَهُ حَیَاةً طَیِّبَةً» (النحل: ۹۷) نه اینکه گمان کنی چنین کسی در این عالم در زندگی طیب و طاهر نیست، بلکه اگر عامل صلاح شد در این عالم، زندگی طیب و طاهر پیدا می کند». خمینی، ۱۳۹۲، ج ۳: ۴۶۶)

مبانی تعلیم و تربیت بر اساس حیات طیبه

تربیت دینی به تعبیری فراهم کردن فرصت های طبیعی و درون یاب است تا افراد خود با تجربه شخصی و الهام از فطرت خویش، بارقه تعالی بخش دین را کشف نمایند. ایمان دینی به منزله تعلق خاطر مطلق، فعلی است که برخاسته از شخصیت آدمی و در کانون معرفت قلبی و شهودی روی می دهد و تمامی اجزاء آن را در بر می گیرد (فقیرپور، ۱۳۸۹، ۱۲۴).

الف) مبانی هستی شناختی

منظور از مبانی هستی شناختی تربیت، آن بخش از گزاره های تبیینی - توصیفی در مورد خداوند و سایر عناصر هستی (حقیقت وجود و برخی احکام کلی مرتبط با واقعیتهای جهان هستی) است که در مباحث جهان بینی اسلام یا در حیطه فلسفه اسلامی بصورت استدلالی و مبرهن، مفروض قرار گرفته است. در جهان بینی توحیدی اسلامی، هستی امری واقعی محسوب می شود؛ ولی

هستی، منحصر به طبیعت محسوس نیست. خداوند متعال، منشأ و خالق جهان و یگانه مالک و به عبارتی رب حقیقی تمام کائنات و موجودات تلقی می‌شود. خصوصیت ذاتی جهان موجودات و کائنات، فقر و نیاز محض به خداوند و به عبارتی واجب‌الوجود است. این فقر ذاتی موجب می‌شود، موجودات نه فقط در خلقت و پیدایش، بلکه در بقاء خود نیز به ذات غنی واجب‌الوجود یعنی خداوند بطور همیشگی، نیازمند بمانند. در جهان هستی، در عین اتحاد و وحدت، کثرت نیز وجود دارد، اما کثرتی وابسته که نهایتاً به وحدت ختم می‌گردد (جعفری، ۱۳۹۹). در مبانی هستی‌شناسانه اسلامی، خلقت جهان هستی، هدفمند بوده و خدای متعال، هدف و غایت تمام کائنات و موجودات محسوب می‌شود.

محقق معتقد است یکی از مبانی اساسی تربیت، هستی‌شناختی است بدین دلیل که جایگاه این مبنا فی ما بین دیگر مبانی در راس هرم و بلکه مدخل ورودی به مباحث دیگر است. در واقع نگاه اسلام به هستی، نگاه دقیق به عالم و هستی پیرامونی خویش بسیار بسیار اثرگذار بر روی سبک زندگی افراد است. این یک اصل اساسی است. یعنی هستی‌شناسی در سبک زندگی افراد مؤثر است. هر فرد چه به صورت آگاهانه و چه به صورت ناآگاهانه هرگونه نگاهی و نظری که به عالم هستی دارد، مسیر و راه و اهداف و خود را بر اساس آن طراحی می‌کند. هستی‌شناسی اسلامی و الهی نیز همینگونه است. هراندازه جهانی‌بینی انسانها و گروهها و جامعه‌های متفاوت با این امر تطابق داشته باشد و هماهنگ باشد و در قوانین و مقررات با این نگرش نگاه کنند به همین میزان سبک زندگی‌شان و مشی حیاتشان مرحله به مرحله اسلامی تر می‌گردد تا آرام آرام انسان و جوامع الهی می‌شوند. (جوادی آملی، ۱۳۸۵، ج ۶)

ب) مبانی انسان‌شناختی

مقصود از مبانی انسان‌شناختی، در ذیل مبانی اساسی تربیت، آن بخش از گزاره‌های توصیفی تبیینی مستدل در مورد واقعیت هستی انسان است که از معارف اصیل اسلامی در مقام توصیف خصوصیات نوع بشر یا از مباحث مرتبط به تعریف انسان در فلسفه اسلامی، استخراج شده‌اند؛ مبانی که باید آنها را به لحاظ سیمای کلی انسان در هر نظریه فلسفی تربیت مورد توجه قرار داد و آنرا شالوده اصلی هرگونه توصیف و تبیینی از فلسفه تربیت اسلامی تلقی نمود؛ بر این اساس در نظام فلسفی اسلام، انسان موجودی مرکب از ماده و روح که دو وجود مرتبط و درهم تنیده هستند

و هر کدام دارای قوا و نیازهای خاصی هستند. در این چارچوب، حقیقت و اصالت انسان، به بعد روحی اوست و کمال و ابدیت آدمی به کمال و بقای روح وی مربوط می شود. همچنین انسان دارای فطرتی خدایی بوده که قابل فعلیت یافتن و شکوفایی بوده و در عین حال قابل فراموش شدن نیز هست؛ لذا انسان بر مبنای فطرت و خلقت خدایی، در پی تمامی مراتب کمال تا حد بی نهایت می باشد. خلقت انسان، هدفمند و در هماهنگی کامل با هدف غایی هستی است. انسان هم دارای کرامت فطری و ذاتی است و هم قادر است کرامت را اکتساب نموده و به تعبیری بدست آورد؛ لذا این استعداد را دارد که جانشین خداوند بر روی زمین باشد. به خاطر اینکه خداوند استعداد ویژه ای به نام قوه عقلانی و خرد به انسان هدیه نموده است (جوادی آملی، ۱۳۸۳).

مع الوصف انسان مؤمن در سیر الی الله که به تولدی دیگر رهنمون می شود به افاضه الهی از دل ایمان توأم با اعمال صالحش مؤید به روحی می شود که حیات طیبه به عنوان هبه و موهبت ربانی ثمره آن است. اگر حیات طیبه حیاتی جدید و برتر از حیات معمولی و منشأ آثاری بس ارزشمند برای انسان مؤمن است، در حقیقت مؤمن حائز مرتبه جدیدی از روح شده که از پرتو آن روح، این حیات و آثارش متجلی شده است. ضمن اینکه این مرتبه تعالی روح که استعداد ویژه ای بوده و اکنون فعلیت یافته است، ظهور و شکوفایی اش را از ایمان و عمل صالح اخذ می کند.

انبیا و اوصیای الهی که برترین مصداق انسان کامل اند، از مقام شامخ روح القدس برخوردار هستند؛ روح آنان به فعلیت محض بار یافته است و بر این اساس بالاترین رتبه حیات طیبه را از آن خود کرده اند. آنان به برکت آن مرتبه از روح و این درجه از حیات، به همه ذرات عالم احاطه علمی یافته اند و همه حقایق در منظر آنهاست.

ج) مبانی معرفت شناختی

مراد از مبانی معرفت شناختی آن بخش از گزاره های توصیفی - تبیینی در مورد شناخت انسان و حدود و ثغور آن بوده که به بررسی شناخت یا آگاهی انسان می پردازد. پرسش هایی، مانند امکان و ماهیت معرفت، حدود شناخت، ارزش شناخت، انواع و ابزار شناخت و ملاک صدق قضایا، محور اصلی آن را تشکیل می دهد. در خصوص مهمترین مبانی معرفت شناسانه فلسفه اسلام می توان گفت: انسان نسبت به شناخت جهان هستی و فهم جایگاه خود و دیگران در هستی استعداد و قابلیت دارد. ملاک اعتبار دانش، مطابقت با مراتب گوناگون واقعیت (نفس الامر) است چون

دانش در عین کشف از واقع، محصول خلاقیت و ابداع نفس انسانی است؛ لذا دانش در عین ثبات، دارای ویژگی پویایی و انعطاف نیز هست. انسان منابع و ابزار شناخت گوناگونی در اختیار دارد که مکمل یکدیگر محسوب می‌شوند و برای شناخت یکپارچه و جامع واقعیات و حقایق جهان لازم است از همه آنها استفاده نماید (مصباح یزدی، ۱۳۹۱).

آری، انسان هم در مقام عمل و هم در عرصه نظر از توانایی تعقل که در شناخت حقیقت هستی و کسب سعادت جاوید نقش اساسی دارد برخوردار است خداوند تبارک و تعالی به انسان منابع و ابزار متعدد شناخت عطا نموده که با بهره‌گیری از آنها واقعیات و حقایق جهان را به خوبی تمیز داده و متناسب با جایگاه و منزلت الهی اش می‌تواند در بین دیگر خلائق نقش آفرین باشد.

د) مبانی ارزش شناختی

مراد از مبانی ارزش شناختی، مباحثی درباره ماهیت ارزش‌ها و طریقه فهم و درک و اعتبار سنجی آنها و نیز آن بخش از گزاره‌های مرتبط به بیان مصادیق ارزش‌های دارای اعتبار و چگونگی تحقق آنها بر اساس نظام معیار مقبول در جامعه اسلامی است. مهمترین این مبانی را می‌توان به این شرح بیان نمود: ملاک ارزش‌های حقیقی بر واقعیات‌های مربوط به اعمال انسان و نتایج آن مبتنی است. بطور کلی اعتبار و ملاک ارزش‌ها هم از طریق عقل و فطرت آدمی و هم با مراجعه به نظام معیار دینی مشخص می‌شود (باقری، ۱۳۹۵).

بر اساس آموزه‌ها و مبانی فلسفه اسلام، ارزش‌ها دارای انواع و نیز درجات گوناگون هستند و به گونه‌ای سلسله مراتبی با هدف اصیل زندگی انسان، یعنی قرب الی‌الله همخوانی دارند. بنابراین باید گفت: حیات طیبه، مفهومی منسجم و کلی است که همه شئون فردی و اجتماعی زندگی آدمی را در بر می‌گیرد و ابعاد مختلفی دارد که در ارتباط و تعامل با یکدیگر و با محوریت شأن اعتقادی، عبادی و اخلاقی، آن را تحقق می‌دهند.

ه) مبانی زیبایی شناختی

زیبایی در قرآن کریم از جایگاه و ارزش والایی برخوردار بوده، لذا در آیات بسیاری با استفاده از عناصر عینی و ذهنی فرهنگ آن به مخاطبین القاء شده است. از سویی هدف نهایی تعلیم و تربیت در اسلام، دستیابی به نوعی حیات طیبه و پاک است که عاری از هرگونه آلودگی و

پلیدی باشد. زیبایی و زشتی، صرفاً اموری ذهنی و ذهن گرایانه نیستند، بلکه در عرصه های مختلف زندگی آدمی هویدا شده و به منصفی ظهور می رسند. از این رو در آیات قرآن کریم به صورت مکرر به زشتی و زیبایی امور و پدیده ها در عرصه ها و شئون مختلف وجود آدمی همچون قلب، اندیشه و اعتقاد، عواطف و عمل فردی و جمعی، اشاره و به اهمیت شناسایی آن تذکر داده شده است. این شناسایی می تواند باعث اجتناب انسان از زشتی ها و آلودگی ها، و به تبع آن مشاهده حق و حقیقت و دوری از باطل شده و او را در نیل به حیات طیبه یاری نماید (کاویانی، ۱۳۹۸).

در حقیقت ادیان بزرگ توحیدی عموماً و علی الخصوص دین اسلام، عنصر زیبایی به عنوان یکی از آیات الهی و بلکه ملزومات دین برمی شمارد به تصریح آیه های قرآنی سراسر آفرینش صنع و فعل خداوند است که در غایت نیکویی، حسن، جمال و لطافت آفریده شده است و هیچ زشتی و کاستی و پلشتی در نظام و عالم هستی وجود ندارد و در فعل الهی زشتی و آلودگی جایگاهی ندارد و هر چه هست زیبایی و پاکی و طیب است. **الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ،** آن خدایی که هر چیز را به نیکو ترین وجه خلق کرد. (السجده: ۷)

(و) مبانی دین شناختی

مقصود از مبانی دین شناختی، گزاره هایی درباره دین شامل چیستی و چرایی دین، جایگاه دین در زندگی و نسبتی که آدمی با آن دارد؛ نحوه فهم دین، قلمرو دین و ارتباط آن با سایر معارف و... می باشد. مهمترین مبانی دین شناختی بر اساس دیدگاه معتبر و مقبول در فلسفه اسلامی به این شرح قابل بیان است: دین اسلام، در جهت تحقق مراتب حیات طیبه آدمی در همه ابعاد فردی و اجتماعی، نظام معیار مورد نیاز برای هدایت آدمی به سوی سعادت جاودانه را در تمامی شئون حیات بشری ارائه می کند. همچنین محدوده رهنمودهای نظام معیار دین اسلام، همه انسان ها در هر زمان و مکان و زبان است؛ لذا دین اسلام با دو خصوصیت توأمان ثبات و پویایی، پاسخ گویی نیازهای فرد و جامعه در مورد هدایت انسان به سمت ساحت ربوبی است (مصباح یزدی، ۱۳۹۰). در دین مبین اسلام، جداسازی دنیا از آخرت، فرد از اجتماع، جسم از روح و امور مادی از امور معنوی بی معنی است؛ بنابراین تحقق کامل رسالت دین اسلام، افزون بر رشد هماهنگ افراد بر اساس ارزش های دینی، مستلزم پیشرفت هماهنگ و متعادل و همه جانبه جامعه صالح بر همین مبنا

است؛ از اینرو دین اسلام، بشارت دهنده آینده‌ای مشخص و مبرهن برای آدمی است که مستلزم تلاش جامعه صالح دینی جهت تأسیس تمدن اسلامی بر اساس نظام معیار اسلامی است. (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰، ۴۸).

از منظر علامه طباطبایی دین یک سلسله عقاید و دستوره‌های عملی و اخلاقی است که پیامبران از طرف خداوند برای راهنمایی و هدایت بشر آورده‌اند. این دستورات در صدد تأمین کمال و کرامت انسان‌اند و اعتقاد به این عقاید و انجام این دستورها، سبب حصول حیات طیبه و به عبارتی سعادت و خوشبختی انسان در دوجهان است. بنابراین شناخت دین و تمسک به منویات و آموزه‌های الهی و اشراف و عارف به مبانی دین شناختی برای نیل به فیوضات حضرت باری تعالی و قرب الی الله ضرورتی انکارناپذیر است. دین تعیین‌کننده هدف غایی است در دیدگاه دین، خوشبخت و سعادت‌مند کسی است که در زندگی خود چنین هدف صحیحی را دنبال کرده و در اشتباه و گمراهی به سر نبرد، همواره دارای اخلاق خوب و پسندیده و کرامت واقعی خواهد بود. به اعتقاد علامه زندگی سعادت‌مندان‌ای که دین معرفی کرده است اقتضای فطرت انسان نیز هست: قرآن تنها کتاب آسمانی است که زندگی سعادت‌مندان و کرامت و ارزش انسانی را با طرز زندگی بی‌آلایش و پاک انسان فطری مساوی می‌داند.

پیشینه پژوهش

مشمول، فرمehنی فراهانی و فروزش (۱۳۹۸) به تبیین نابرخورداریهای معنوی (مشتق از تعالیم تربیت عرفان اسلامی) در تربیت و مواجهه با نیاز مرتبی از منظر مولوی در راستای تحقق حیات طیبه پرداخته‌اند.

فرمehنی فراهانی، حسینی و احمدآبادی آرانی (۱۳۹۸) در تحقیقی به موضوع بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین و تبیین راهکارهای تحقق آن در آموزش و پرورش پرداخته‌اند. هدف اصلی پژوهش آنها، بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران و تبیین راهکارهای تحقق آن در آموزش و پرورش است.

نبوی، سلگی و صف آرا (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان تحلیل اثربخشی تربیت اخلاقی در قرآن کریم بر پایه حیات طیبه به بررسی مقایسه‌ای دیدگاه مفسران در چیستی حیات طیبه و دستیابی به

فهمی از آن به مثابه غایت نظام اخلاق اسلامی پرداخته اند. نظرات مفسران در این مساله مبتنی بر دو دیدگاه عمده است: دنیوی یا اخروی دانستن حیات طیبه.

محمدزاده و فروغی ابری (۱۳۹۶) در تحقیق خود با عنوان بررسی مبانی تربیتی حیات طیبه در سند چشم انداز تحول با دید انتقادی با هدف بررسی مبانی تربیتی حیات طیبه در سند چشم انداز تحول (سند ملی برنامه درسی) به روش کیفی و از نوع پژوهش توصیفی تحلیل محتوا پژوهشی را انجام داده‌اند.

کرمانی و نباتی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان امت واحده، تفکر سیستمی الهی برای تحقق حیات طیبه به بررسی ماهیت ساختار امت واحده شامل اهداف و ویژگی های آن مبتنی بر رویکرد غایت شناسانه در نگاه نظام مند یکپارچه با بهره گیری از آیات قرآنی و روش توصیفی تحلیلی پرداخته است

حیدرنیا (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان سلامت معنوی و حیات طیبه موضوع سلامت معنوی، که یکی از جنبه های سلامتی به شمار می‌رود را بر اساس مفهوم حیات طیبه مورد بازبینی قرار داده است. چندی است توجه صاحب نظران غربی را به خود جلب کرده و موجب شده تعریف هایی برای آن ذکر کنند. از آنجا که احساس نیاز به این بُعد از سلامت، بر خاسته از جامعه پی سکولار بوده است و نیازهای این جامعه ی سکولار، با نیاز های واقعی انسان به سلامت، در یک زندگی دینی تفاوت دارد، به نظر می‌رسد توجه به «حیات طیبه» که در قرآن کریم مطرح شده، راهگشای مناسبی برای پرداختن به این بُعد معنوی سلامت باشد. «حیات طیبه»، واژه ای قرآنی است که مفسران آن را به حیات پاکیزه تعبیر کرده اند.

حق خواه و حسنی (۱۳۹۵) در یک پژوهشی با عنوان پیشرفت فرهنگی و جایگاه حیات طیبه در فقه خانواده اظهار می نمایند که تحقق پیشرفت و تعالی برای انسان از اهدافی است که دین اسلام در پی تحقق آن بوده است. از منظر این دین الهی، اصالت با پیشرفت فرهنگی است و رسیدن انسان به حیات طیبه غایت سیر تکاملی آدمی در مسیر پیشرفت فرهنگی معرفی شده است. بر این اساس تمامی دستورات دین اسلام در قالب فقه، در راستای تحقق حیات طیبه است. فقه خانواده نیز به عنوان یکی از بخش های فقه اسلامی همین هدف را دنبال نموده و احکام خانواده را

به عنوان مهمترین مهد تکامل و پیشرفت آدمی و اساسی ترین بستر در دستیابی انسان به حیات طیبه ساماندهی می نماید.

باقری دولت آبادی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان حیات طیبه و شاخص های آن در شبکه مفهومی توسعه سیاسی در قرآن، اظهار نموده که قرآن، «تبیان کل شیء» است، از این رو، بیان هیچ نکته ای را درباره حیات انسان، فروگذار ننموده؛ اما شاخص های توسعه سیاسی به مثابه دال مرکزی حیات طیبه قرآنی همچنان مبهم باقی مانده است.

حاجی صادقی و بخشیان (۱۳۹۳) در یک مطالعه با عنوان مفهوم شناسی و حقیقت یابی حیات طیبه از منظر قرآن کریم، حیات طیبه را حیات حقیقی انسانی عنوان نموده اند که حیات دنیوی با همه گسترده گی اش بستر آن، و حیات اخروی با جاودانگی و اهمیتش تبلور این حیات حقیقی است.

شیر اسدی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان به پژوهشی با عنوان بررسی و تبیین حیات طیبه در نهج البلاغه به پژوهش درباره مفهوم حیات طیبه در نهج البلاغه می پردازد و بیان میکند که حیات طیبه، ویژه فرد یا افراد معینی نیست و با ظهور حضرت مهدی موعود (عج) به اوج خود میرسد. با محقق شدن حیات طیبه، هیچ استعدادی از استعدادهای انسان به ورطه فراموشی سپرده نمیشود و هریک از نبوغهای وی روزبه روز فروزان تر می شود.

دیسناد (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان "بررسی و تبیین حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم با آرمانشهر لیبرا لیسم و اهداف تربیتی آنها" به بررسی آرمانشهر اسلام و لیبرا لیسم، مؤلفه های آرمانی هر دو مکتب و هدف های تربیتی منبعث از آنها پرداخته است و ضمن بیان وجوه تشابه و تمایز دو مکتب، نقد آرمانشهر لیبرا لیسم را نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. همچنین بیان می دارد که آرمانشهر لیبرا لیسم دارای ویژگی هایی چون آزادی عقلائی، مسئولیت پذیری، تکلیف پذیری، حقوق شهروندی و شادی و آرامش است که در اسلام نیز حائز اهمیت است.

قاسمی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان "حیات طیبه در قرآن و نهج البلاغه" حقیقت حیات طیبه و چیستی آن را آنطور که هست، پس از جستجو در قرآن و نهج البلاغه تبیین کرده است و معنای لغوی و اصطلاحی حیات طیبه و همچنین مراتب حیات طیبه برای انسانهای مختلف را نشان داده است. او در این پژوهش بیان می کند که تنها با ایمان و عمل صالح و اطاعت الهی و اجابت

دعوت رسول اکرم (ص) میتوان به حیات طیبه دست یافت و خدای متعال در قرآن کریم به صاحبان حیات طیبه وعده امن الهی، بهشت جاویدان، رزق مخصوص، فوز عظیم، قرار گرفتن در مغفرت الهی و اجری بسیار بزرگ داده است.

ابن عربی نیز در تفسیر خود به این سوال «آیا هر عمل صالحی می تواند به حیات طیبه منجر شود؟» اینگونه نتیجه گیری کرده است:

تنها عملی را که با توجه به استعداد شخص بسوی کمال او باشد واجد حیات طیبه می داند. او سپس به پاسخ پرسش از چیستی چنین حیات طیبه ای می پردازد و آن را حیات نیکویی می داند که مرگی از پی آن نیست. حال پرسش این است که چگونه مرگی در پی چنین حیاتی وجود ندارد؟ اینجاست که او از مهمترین مقومات حیات طیبه سخن گفته است حیات حقیقی که مرگی به آن راه ندارد با تجرد از مواد بدنیه و در افتادن در انوار جاودان همچنین با لذت بردن از کمالات صفاتی و مشاهده تجلی افعال و صفات تحقق می یابد (ابن عربی، ۱۴۲۲/۱:۳۶۶).

سید قطب نیز از مفسرانی است که به نظر می رسد رویکردی مسئله محور به این آیه (نحل ۹۷) داشته است. وی نیز تفسیر حیات طیبه به صرف برخورداری از ثروت و مکت و دارایی را تفسیری تک بعدی می داند و حیات طیبه را تحولی در شخصیت فرد می انگارد که حاصل آن آرامش، رضا، دوستی دل ها، برکت و... است (سید قطب، ۱۴۱۲/۴:۲۱۹۴).

بررسی پیشینه پژوهش در حوزه حیات طیبه، نشانگر این است که غالب پژوهشهای انجام شده به واکاوی مفهوم حیات طیبه، اکتفا نموده و به کاربرد آن در زندگی فردی و اجتماعی به ویژه در تعلیم و تربیت، توجه چندانی نشده است. لذا به جهت این خلأ و شکاف پژوهشی، انجام پژوهشی با هدف استخراج استلزامات تربیتی حیات طیبه، ضرورت پیدا می کند. با توجه به گستردگی و جامعیت معنایی حیات طیبه و از طرفی وجوه و ظرفیت فراوان آن در تعلیم و تربیت، ضرورت انجام پژوهش به منظور استخراج این وجوه و مؤلفه های تربیتی از طریق کنکاش و مذاقه در مفهوم حیات طیبه در قرآن و روایات، بیش از هر زمانی احساس می شود. غالب تحقیقات صورت گرفته با موضوع حیات طیبه، فاقد نگاه تربیتی جامع جهت برنامه ریزی درسی و فلسفه رسمی تربیت کشور بوده و تنها هر کدام تلاشی در خور تحسین جهت واکاوی و تصریح جنبه ای از این موضوع مهم بوده است.

روش‌شناسی تحقیق

در این مطالعه رویکرد پارادایم فکری مورد نظر به لحاظ هدف رویکرد تفسیری و انتقادی داشته چرا که هدف در این تحقیق حالت اکتشافی به خود گرفته و به لحاظ هدف و سؤالات، پژوهش بصورت بنیادی و کاربردی و بر اساس ماهیت داده‌ها در زمره پژوهش کیفی تلقی شده و با روش دلفی، و تحلیل مضمون که یکی از روش‌های پژوهش کیفی است و بهره‌گیری از روش اسنادی و کتابخانه‌ای به بررسی محتوا و دیگر فرایندهای تحقیق اقدام شده است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس سوال اصلی پژوهش در داده‌بازی، محقق بدنبال پاسخ‌گویی به سؤالات زیر در قرآن کریم و روایات اسلامی به کندوکاو پیرامون آنها پرداخته است:

۱- ابعاد حیات طیبه در آیات و روایات اسلامی کدامند؟

۲- مؤلفه‌های حیات طیبه در آیات و روایات اسلامی کدامند؟

۳- براساس ابعاد و مؤلفه‌های به دست آمده چه استدلالاتی برای تعلیم و تربیت مترتب است؟
با توجه به اهداف و سؤالات پژوهش، ضمن مراجعه به حوزه پژوهش یعنی قرآن کریم شامل تفسیر المیزان، تفسیر نمونه، تفسیر مجمع‌البیان طبرسی، و در حوزه روایات اسلامی شامل نهج‌البلاغه و بحارالانوار، اصول کافی و صحیفه سجاده، آیات و روایات مرتبط با حیات طیبه بر اساس روش تحلیل مضمون، شناسایی و مورد تحلیل قرار گرفت. پس از مطالعه و واکاوی متن و جستجو پیرامون پرسشهای تحقیق، کدگذاری اولیه داده‌ها انجام شده و محقق پس از گردآوری داده‌ها با مطالعه عمیق و دقیق و کنکاش در یافته‌ها، به ساخت مفاهیم اولیه و کدگذاری باز، اقدام نموده است. در جریان کدگذاری باز، محقق با بهره‌گیری از تئوری داده - مبنا که یک روش اکتشافی و استقرایی و مبتنی بر داده‌های مستند می‌باشد، اقدام به تجزیه و تحلیل، مقایسه و مقوله‌بندی داده‌ها نموده است. در این مرحله، محقق از طریق مقایسه مستمر داده‌ها، همانندی‌ها و ناهمانندی‌های مفاهیم را کشف نموده و آنها را مشخص کرده است. با این توضیح، همه مفاهیمی که دارای قرابت معنایی بودند به یکدیگر نزدیک شدند و محقق از طریق مطالعه و مرور مستمر و

متوالی داده‌ها، اطمینان پیدا کرد که تمام مباحث و مطالب پیرامون موضوع، مورد توجه قرار گرفته و نکته یا مطلبی فروگذار نشده و در اصطلاح به مرحله اشباع شدگی دست یافته است. پاتن (۲۰۰۸) در بیان انواع روش‌های پژوهش کیفی به روش تحلیل مضمون اشاره نموده و به صراحت آن را در زمره روش‌های پژوهش کیفی مورد بحث قرار می‌دهد. بنابراین در این پژوهش با توجه به اینکه پارادایم آن کیفی بوده با استفاده از روش تحلیل مضمون و نظام مقوله‌بندی، ابعاد و مؤلفه‌های حیات طیبه در قرآن کریم و روایات اسلامی، مورد واکاوی قرار گرفته و پس از کدگذاری و طبقه‌بندی و شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مربوطه، استلزامات تربیتی برای تعلیم و تربیت استخراج شده است.

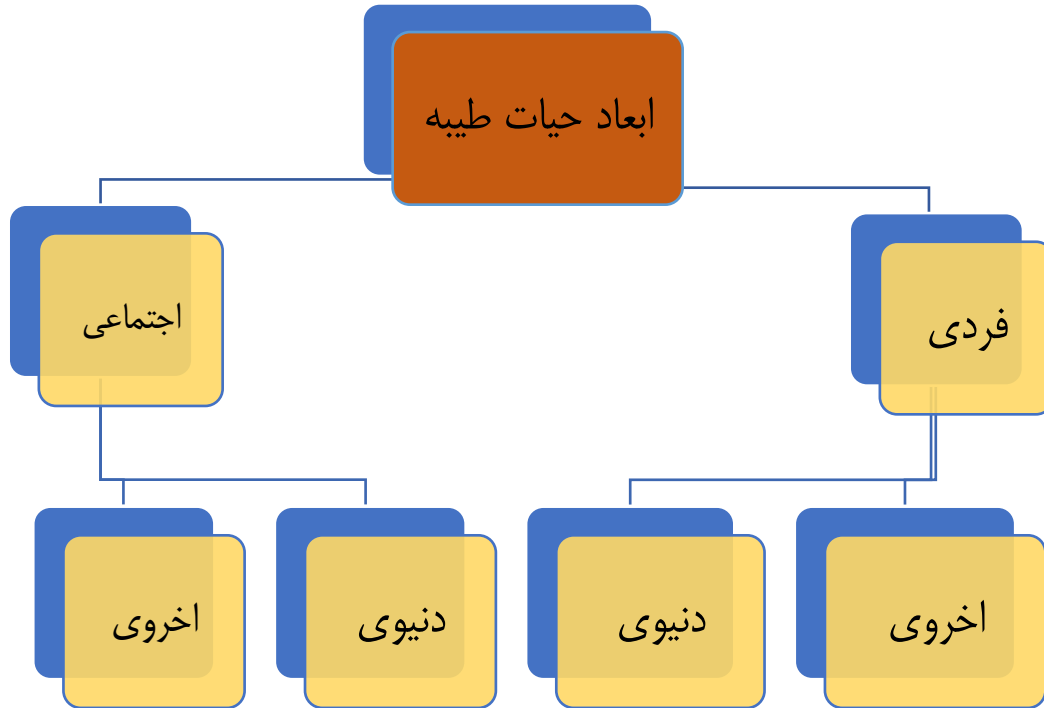
سؤال اول: ابعاد حیات طیبه در آیات قرآنی و روایات اسلامی کدامند؟

جهت پاسخ به این پرسش، آیات قرآنی که به صورت مستقیم به مفهوم حیات بطور عام و حیات طیبه بطور اخص اشاره دارند، شناسایی شد. همچنین با مراجعه به تفسیرهای معتبر قرآن شامل تفسیر المیزان، تفسیر نمونه، تفسیر نور و مجمع البیان، آیات محکم و متشابه که در رابطه با حیات طیبه مشاهده گردید، مشخص شد. انتخاب آیات و روایات مرتبط با مفهوم «حیات طیبه» بدین شکل بوده که ابتدا آیات و روایاتی که به طور مستقیم به حیات طیبه اشاره داشتند مشخص و سپس با تأمل بیشتر بر تعابیر و تفاسیر معتبر و نیز از طریق واکاوی و تمرکز بیشتر بر آنها، آیات و روایاتی که به نحوی از انحاء با تفسیر و یا پاسخ‌های معصومین علیهم‌السلام درباره موضوع و مفهوم حیات طیبه ملاحظه گردید، شناسایی و متمایز شد. آنگاه از طریق روش تحلیل مضمون، کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد. تعداد ۷۰ کد استخراجی از آیات قرآنی در ارتباط با حوزه پژوهش شناسایی و در جدول مربوطه ارائه گردید. در حوزه روایات نیز، روایات مرتبط در منابع معتبر روایی شناسایی شدند. بحارلأنوار، اصول کافی، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه و نیز مراجعه به برخی دیگر از منابع جهت رسیدن به نقطه اشباع شدگی که در تحقیقات کیفی مد نظر است، مورد توجه قرار گرفت. در بررسی روایات و احادیث مرتبط با حیات طیبه در وهله نخست به روایاتی مراجعه شد که به طور مستقیم به مفهوم حیات طیبه اشاره داشتند. در مرتبه دوم، روایات

و احادیثی که ضمن گفت‌وگو و یا در پاسخ به سؤالات از سوی معصومین علیهم السلام به نوعی به حوزه پژوهش یعنی حیات طیبه اشاره شده پرداخته شد و تعداد ۹۵ کد مفهومی استخراج گردید. بنابراین در مجموع ۱۶۵ کد مرتبط با حیات طیبه در قرآن و روایات اسلامی شناسایی و استخراج گردید.

ابعاد استخراج شده شامل: ابعاد فردی، اجتماعی، دنیوی، اخروی، زیستی، هنری، علمی، اقتصادی، سیاسی، عبادی و اخلاقی بوده‌اند. آنچه از ابعاد استخراجی می‌توان استنتاج نمود، جامعیت و گستردگی ابعاد مذکور در سطوح مختلف زندگی است. این مسأله بیانگر اهمیت و جایگاه رفیع مفهوم حیات طیبه در قرآن می‌باشد که علیرغم اندک بودن آیات مرتبط با موضوع حیات طیبه، دارای گستردگی و جامعیت مفهومی بوده و مشتمل بر زندگی در همه ابعاد است. لذا می‌توان ادعا نمود که هیچ بعدی از ابعاد وجودی انسان در این مسأله فروگذار نشده است.

بر پایه نتایج این پژوهش، حیات طیبه بطور کلی مشتمل بر ابعاد فردی و اجتماعی بوده و نیز در بردارنده شئون گوناگون زندگی آدمی است. به عبارتی ابعاد استخراج شده در این پژوهش بسیار جامع و دربردارنده تمامی جنبه‌های زندگی انسان است. شئون مختلف اعم از اجتماعی، سیاسی، اعتقادی، اخلاقی، زیستی، علمی، زیبایی‌شناختی و ارزش‌شناختی و نیز جنبه‌های عملی همچون تعامل و ارتباط درون خانواده، فرزند پروری و ... ذیل گستره مفهوم حیات طیبه جای دارند. در اسناد رسمی و بطور ویژه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به شش ساحت: ۱- تربیت دینی و اخلاقی ۲- تربیت سیاسی و اجتماعی ۳- تربیت زیستی و بدنی ۴- تربیت هنری و زیبا شناختی ۵- تربیت اقتصادی و حرفه ای ۶- تربیت علمی و فناوری بعنوان غایات تعلیم و تربیت و به عبارتی شئون همه جانبه زندگی فردی و اجتماعی آدمی توجه خاص شده است. از طریق مبنا قرار دادن این ساحتها و تعمیم آن در موارد مغفول مانند مهارت‌های زندگی، سبک‌های فرزندپروری و ... می‌توان بر مبنای سند تحول بنیادین، در راستای محقق شدن حیات طیبه حرکت نمود. همچنین از طریق بوجود آوردن فرصت‌های مطالعاتی و پژوهشی جهت ارزشیابی و امکان‌سنجی تحقق اهداف مذکور و رفع تنگناهای عملی آنها می‌توان مسیر پیش رو را هموارتر نمود.

سؤال دوم: مؤلفه‌های حیات طیبه در آیات قرآن و روایات اسلامی کدامند؟

در این قسمت، محقق به دنبال عناصر و مؤلفه‌هایی بوده که شاکله مفهومی حیات طیبه را تشکیل داده است. به عبارتی جهت استخراج مؤلفه‌های حیات طیبه، یکبار دیگر کدهای استخراج شده مورد واکاوی قرار گرفت و از روش تحلیل مضمون با رویکرد معنایی استفاده شد. در این قسمت ابتدا ۱۴ مقوله شناسایی و احصاء گردید. در ادامه و از طریق مقایسه مستمر داده‌ها، این ۱۴ مقوله در سه مقوله مرکزی شامل: مؤلفه‌های دینی، مؤلفه‌های شناختی و مؤلفه‌های رفتاری دسته‌بندی شد. بنابراین می‌توان مقوله‌های به دست آمده را این گونه خلاصه نمود:

مؤلفه‌های دینی شامل: بهره مندی از اخلاق، پذیرش فرمان خداوند، ایمان

مؤلفه‌های شناختی شامل: بهره مندی از ابزار شناخت، بصیرت، معرفت الهی

مؤلفه‌های رفتاری شامل: وارستگی، ثبات قدم، احسان، تعادل، عمل صالح، شکوفایی عقل، بهره مندی از نعمات، اجابت

مؤلفه‌های حیات طیبه

مؤلفه‌های دینی

مؤلفه‌های
شناختی

مؤلفه‌های
رفتاری

سؤال سوم: براساس ابعاد و مؤلفه‌های به دست آمده چه استلزاماتی مترتب بر تعلیم و تربیت است؟

در این قسمت، به جنبه‌های تربیتی ابعاد و مؤلفه‌های به دست آمده توجه شده است. به همین خاطر پس از به کارگیری روش تحلیل مضمون، مقوله‌های محوری و مرکزی شناسایی و مشخص شدند.

در استخراج استلزامات تربیتی به این نکته توجه شده است که ابعاد بدست آمده در حیات طیبه با نگرش سیستمی و یکپارچه و با پشتوانه مؤلفه‌های بدست آمده دارای تلویحاتی برای تعلیم و تربیت بوده و بر این اساس این پژوهش بدنبال کشف و ارائه آنها بوده است. به همین منظور در کدگذاری و مقوله‌بندی استلزامات تربیتی تلاش گردید مبنایی برای تحقق حیات طیبه در نظام آموزش و پرورش احصاء گردد. در این پژوهش پس از کدگذاری باز و انتخابی، مقوله‌های مرکزی که متضمن مبانی و اصول تربیتی بودند شامل موارد زیر شناسایی و مورد تأکید قرار گرفت:

۱) تحقق حیات طیبه دارای ابعاد فردی و اجتماعی متناسب با شئون مختلف زندگی است. هرچیز را به صورت تمام و کمال و همه پدیده را با هم در نظر گرفتن به معنی جامعیت است. فیلیپ اسمیت (۱۹۹۸) یکی از ویژگیهای تفکر فلسفی را جامعیت یا جامع نگری می‌داند.

بر اساس یافته‌های این پژوهش، حیات طیبه دارای ابعاد فردی و اجتماعی بوده و متضمن شئون مختلف زندگی انسان است. شئون اجتماعی، سیاسی، اعتقادی، اخلاقی، جسمانی، علمی، هنری و ارزش شناختی و حتی جنبه های کاربردی و عملی ذیل گستردگی مفهوم حیات طیبه قرار می‌گیرند. به نظر می‌رسد با مبنا قرار دادن این ساحت‌ها و مختصری گسترش آن در برخی موارد مغفول همچون مسائل خانوادگی، مهارت‌های زندگی، شیوه‌های فرزند پروری و ... می‌توان بر اساس سند تحول در راستای تحقق حیات طیبه گام برداشت.

۲) حیات طیبه، امری اکتسابی برای افراد جامعه است.

بسیاری از خصوصیات آدمی از روزگاران گذشته مورد مناقشه بوده که آیا اکتسابی هستند یا ذاتی؟ این پرسش همچنان با قدرت در بین دانشمندان مورد بحث و بررسی است. بعنوان مثال برخی از متخصصین حوزه روانشناسی، مولفه‌های هوش شناختی را اموری ذاتی و ژنتیک فرض نموده‌اند و برخی دیگر از متخصصان در سالهای اخیر متوجه برخی عناصر اکتسابی در جهت موفقیت افراد شده‌اند که آنها را ذیل هوش هیجانی مورد بررسی قرار داده‌اند. در مورد حیات طیبه بر اساس مطالعات انجام شده در این پژوهش مشخص شد که این نوع از زندگی، عطیه و هدیه‌ای از جانب پروردگار است به کسانی که ایمان و عمل صالح دارند، بعنوان پاداش به آنها داده می‌شود. لذا مشخص می‌شود که نقش انسان اعم از زن و مرد در جهت ارتقای ایمان و اعمال صالح و مورد رضایت خداوند، نقشی مهم و سازنده است. می‌توان گفت: انسان جهت رسیدن به درجاتی از حیات طیبه، لازم است جدیت و تلاش نموده و به عبارتی آن نوع زندگی را بدست آورد. آنچه از این مقوله استنتاج می‌شود این است که حیات طیبه امری اکتسابی است و در مسیر رشد و کمال انسان، بین زن و مرد تفاوتی وجود ندارد.

۳) ایمان و عمل صالح، ارکان اصلی شکل دهی و تداوم حیات طیبه هستند.

حیات طیبه، مفهومی است با درجات و مراتب مختلف. اگر حیات طیبه را همان سعادت راستین در دین اسلام بدانیم، ایمان و عمل صالح، نخستین مرتبه سعادت است. امام علی علیه السلام: «مِنَ السَّعَادَةِ التَّوْفِيقُ لِصَالِحِ الْأَعْمَالِ» (غررالحکم ج ۱: ۶۷۴) از جمله سعادت انسان، توفیق انجام عمل صالح است. بالاترین درجه حیات طیبه، رسیدن به خدا و ملاقات با اوست: «فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا

لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا». پس، هر که امید به لقای پروردگارش دارد، باید که کار شایسته انجام دهد» (الکهف، ۱۱۰).

آنچه در بررسی مقوله یاد شده استنتاج شد این است که مقوله ایمان و عمل صالح نقشی بسزا در نیکبختی و سعادت آدمی ایفا می‌کند. با توجه به فراگیری و گسترده‌گی پیامدهای ایمان و عمل صالح پس از بررسی آیات و روایات مرتبط با موضوع: امنیت و آرامش روانی، امیدواری، نداشتن خوف از غیر خدا، محبوبیت و استجاب دعا از پیامدهای آن، مورد اشاره قرار گرفت.

نتیجه‌گیری

هر کدام از نظام‌های تربیتی، اهداف خاصی را مورد توجه و مطمح نظر قرار داده و همه فعالیت‌های خود را برای تحقق آنها به کار می‌گیرند. در تربیت اسلامی، هدف اساسی و غایی تربیت، الهی شدن آدمی و به تعبیری حیات طیبه است. جهت نیل به این هدف، ضرورت دارد، استعدادهای متعالی آدمی که در آفرینش او قرار داده شده است، رشد کند و به فعلیت برسد. در

این تحقیق برابر یافته های آن، تربیت انسان کامل به خدا پیوسته (قرب الی الله) در پرتو تحقق حیات طیبه میسور است. و حیات طیبه هم نیز با موفقیت نظام های آموزشی در عرصه های مختلف آموزشی و تربیتی رابطه معنادار ارزیابی شده است.

بر اساس یافته های این پژوهش، حیات طیبه مشتمل بر شئون گوناگون زندگی انسان است. به تعبیری، ابعاد استخراج شده در این پژوهش از جامعیت کافی برخوردار بوده و شامل تمامی جنبه های زندگی آدمی است. شئون مختلف اعم از اجتماعی، سیاسی، اعتقادی، اخلاقی، زیستی، علمی، زیبایی شناختی و ارزش شناختی و نیز جنبه های عملی همچون تعامل و ارتباطات اعضای خانواده، چگونگی تربیت فرزندان و ... ذیل گستره مفهوم حیات طیبه جای دارند.

در این پژوهش محقق تلاش نمود تا با استفاده از روش تحلیل مضمون و نظام مقوله بندی در گام اول ابعاد و مؤلفه های حیات طیبه را شناسایی نماید بنابراین ابعاد استخراج شده عبارتند از: بعد فردی و بعد اجتماعی، بارویکرد دنیوی و اخروی، و در عرصه و شئون زیستی، هنری، علمی، اقتصادی و اخلاقی.

و مؤلفه های استخراج شده عبارتند از: مؤلفه های رفتاری (وارستگی، ثبات قدم، احسان، تعادل، عمل صالح، شکوفایی عقل، بهره مندی از نعمات و اجابت پروردگار)، مؤلفه های شناختی (بهره مندی از ابزار شناخت، بصیرت، معرفت الهی) و مؤلفه های دینی (بهره مندی از اخلاق، پذیرش فرمان خداوند، ایمان).

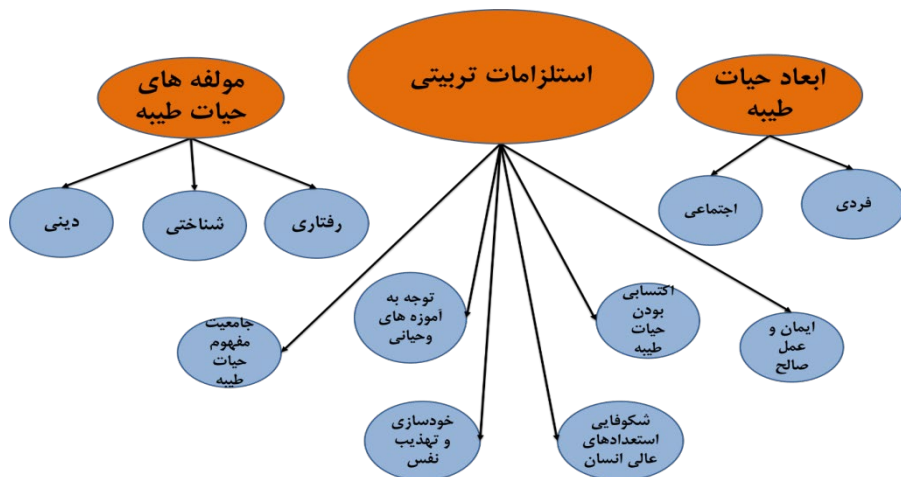
در گام دوم در این مطالعه پس از مقایسه مستمر اسناد مرتبط با موضوع پژوهش، سه هسته اصلی به عنوان مقوله های مرکزی مشخص شدند: الف) تحقق حیات طیبه دارای ابعاد فردی و اجتماعی متناسب با شئون مختلف زندگی است. ب) حیات طیبه، امری اکتسابی برای افراد جامعه است. ج) ایمان و عمل صالح، ارکان اصلی شکل دهی و تداوم حیات طیبه هستند. براساس مصحف شریف قرآن، «عمل صالح» عملی است مبتنی بر اوامر و دستورات خدای سبحان. این عمل همگام با سنت های حاکم بر جهان آفرینش، مقبول طبع مؤمن و متناسب با عقل و شریعت و در راستای تزکیه و تهذیب انسان است. همراهی ایمان و عمل صالح در قرآن نشان دهنده آن است که از منظر الهی، عملی مقبول است که نشأت گرفته از ایمان و اعتقاد حقیقی به توحید، معاد و نبوت باشد.

در اینجا به برخی از مصادیق عمل صالح توجه شده و آن نیز عبارتند از: اقامه نماز (البقره ۲۷۷)، پرداخت زکات (البقره، ۲۷۷)، تلاش براساس توان (الاعراف، ۴۲) تواضع و فروتنی (هود، ۲۳) ذکر کثیر (الشعراء، ۲۲۷) ایستادگی در برابر ظلم (الشعراء، ۲۲۷) عدم ترس از ظلم و زبونی (توبه، ص ۲۴) رکوع (ص ۲۴) قضاوت عادلانه (توبه به حق (العصر، ۳) توصیه به صبر (العصر، ۳)

در راستای مفاهیم مرکزی و با استناد به تشریح مفهوم حیات طیبه در آیات و روایات اسلامی به استخراج و تبیین استلزامات تربیتی متناسب با حیات طیبه اقدام گردید. که مهمترین استلزامات تربیتی حاصله عبارت بودند از: خودسازی و تهذیب نفس، توجه به آموزه های وحیانی، جامعیت مفهوم حیات طیبه، شکوفایی استعدادهای عالی انسان (عقل و فطرت) اکتسابی بودن حیات طیبه و ایمان و عمل صالح به عنوان رکن رکن شکل گیری حیات طیبه.

همچنین اهداف، محتوا، محیط یادگیری، روشهای تدریس و ارزشیابی بر اساس تعریف و ماهیت حیات طیبه و مقوله های استخراج شده، ارائه شده اند.

در این پژوهش، حیات طیبه به عنوان مفهومی محوری و به مثابه هدف غایی در تعلیم و تربیت اسلامی مد نظر قرار گرفته. و مهمترین مبانی تربیت مبتنی بر حیات طیبه عبارت است از: فطرت، کرامت و اعتدال و میانه روی، و مهمترین مبانی تعلیم و تربیت در کودکان: انگیزه، آمادگی، احساسات، عملی بودن، به روز بودن و تدبیر و تفکر، و مهمترین مصداقهای دستیابی به حیات طیبه: آموزش دین و اخلاق با تأکید بر جنبه عاطفی و مناسکی، توجه به تفاوت های فردی، توجه به نقش الگویی، جامعه پذیری، تمرین کنترل خود، قضاوت منطقی، گرایش به خوبیها و انزجار از پلشتی ها.

پیشنهادهای کاربردی

- ۱- پیشنهاد می‌گردد متولیان و مسئولان فرهنگی و آموزشی کشور بر اساس یافته های این تحقیق در برنامه ریزی و سیاست گذاری کلان حوزه تعلیم و تربیت «حیات طیبه» را به مثابه غایت نظام آموزش و پرورش بطور جدی مورد توجه قرار داده و از هرگونه شعارهای عاری عمل اجتناب نمایند.
- ۲- در نظام ارزشیابی و ارزش گذاری از دستاوردهای آموزش و پرورش لازم است میزان تحقق و توجه به ابعاد و مؤلفه های استخراجی از این پژوهش، به عنوان شاخص و ملاک مورد توجه قرار گیرد.
- ۳- با توجه به مؤلفه های بدست آمده مبتنی بر این پژوهش، ضرورت دارد به همه ابعاد و مؤلفه ها و تحقق آنها اهتمام گردد و از فروکاهش حیات طیبه به یک مؤلفه و بعدی خاص، پرهیز گردد. بدین منظور ضروری است در برنامه ریزی و سیاست گذاری های آموزش و پرورش، همزمان به مؤلفه های دینی، رفتاری و شناختی و ابعاد فردی و اجتماعی بصورت توأمان توجه شود.
- ۴- به محققین و علاقه مندان تعلیم و تربیت اسلامی پیشنهاد می‌شود روشهای تربیتی مبتنی بر حیات طیبه را بر اساس قرآن و روایات اسلامی مستخرج از این پژوهش در دستور کار خود قرار داده و به جنبه های کاربردی و عملیاتی آن در سیره اولیا و معصومین (علیهم السلام) اهتمام نمایند.
- ۵- پیشنهاد می‌شود دانشگاه فرهنگیان که متولی تربیت معلم مورد نیاز آموزش و پرورش کشور است مبنای حیات طیبه و استلزامات تربیتی مستخرج از این پژوهش را در تدوین برنامه و سیاست گذاریهای آموزشی مربوطه، مدنظر قرار دهد.
- ۶- به برنامه ریزان درسی و آموزشی پیشنهاد می‌شود در راستای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و نیز با توجه به نقش محوری حیات طیبه در آن، برنامه های درسی و محتوای آموزشی را در این جهت مورد بازنگری قرار داده و از استلزامات تربیتی این پژوهش استفاده نمایند.

پیشنهادهای پژوهشی

- ۱- از آنجایی که در این پژوهش تطبیق و مقایسه اهداف مکاتب فلسفی با حیات طیبه مورد نظر نبوده و ضرورت آن نیز غیر قابل اجتناب است، پیشنهاد می‌گردد پژوهشگران، مطالعات

تطبیقی میان اهداف تعلیم و تربیت در مکاتب فلسفی رایج را با اهداف تربیتی حیات طیبه در عرصه فعالیت های پژوهشی مورد توجه قرار دهند.

۲- پیشنهاد می شود بر اساس یافته های این پژوهش اصول و مبانی تربیتی برگرفته از حیات طیبه با مبانی و اصول تربیتی مکاتب فلسفی معاصر مورد مقایسه، تا شباهت ها، تفاوتها و کاربردی آنها نیز، مشخص گردد.

۳- پیشنهاد می شود محققان و پژوهشگران در عرصه تعلیم و تربیت بر اساس یافته های این پژوهش نسبت به تدوین روشهای تربیتی متناسب با مقاطع مختلف تحصیلی و گروههای مختلف سنی به تحقیق و پژوهش اهتمام نمایند.

فهرست منابع

- قرآن کریم. ترجمه الهی قمشه ای
نهج البلاغه (۱۳۷۹). ترجمه: محمد دشتی، قم: انتشارات مشهد
صحیفه سجادیه (۱۳۷۹). ترجمه: حسین انصاریان: تهران: انتشارات پیام آزادی
ابن عربی، محیی الدین (۱۴۲۲). تفسیر ابن عربی، بیروت: دارالکتب العلمیه
باقری، خسرو (۱۳۹۵). درآمدی بر فلسفه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات علمی فرهنگی
باقری دولت آبادی، علی و محمد باقری (۱۳۹۴). حیات طیبه و شاخص های آن در شبکه مفهومی توسعه سیاسی در قرآن، مجله پژوهشهای سیاست اسلامی، دوره ۳ شماره ۷
جوادی آملی (۱۳۸۳). حیات حقیقی انسان در قرآن، از مجموعه تفسیر موضوعی قرآن، انتشارات اسراء
حاجی صادقی، عبدالله و ابوالقاسم بخشیان (۱۳۹۳)، مفهوم شناسی و حقیقت یابی حیات طیبه از منظر قرآن، مجله انسان پژوهی دینی، شماره ۳۱
حق خواه، منیر و صدیقه محمدحسینی (۱۳۹۵). پیشرفت فرهنگی و جایگاه حیات طیبه در فقه خانواده، مجله فقه و حقوق خانواده، دوره ۲۱ شماره ۶۴
حیدرینیا، محمد علی (۱۳۹۵). سلامت معنوی و حیات طیبه، مجله پژوهش در دین و سلامت، دوره ۲ شماره ۲
خامنه ای، علی (۱۳۹۹). حیات طیبه: www.khamenei.ir
خامنه ای، علی (۱۳۸۸). سایه سار ولایت: منشور مطالبات مقام معظم رهبری ج ۶
خمینی، روح اله (۱۳۹۲). تقریرات فلسفه امام خمینی ج ۳، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

- دیسناد، فرخنده (۱۳۸۸). بررسی و تبیین حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم با آرمان شهر لیبرالیسم و اهداف تربیتی آنها، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه الزهرا (س)
- رشید پور، مجید (۱۳۸۰). مبانی اخلاق اسلامی؛ تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان
- سیدقطب، محمد (۱۳۶۴). روش تربیتی اسلام، ترجمه محمد مهدی جعفری، تهران: انتشارات انجام
- صدیق، عیسی (۱۳۳۲). سیر فرهنگ در ایران و مغرب زمین، تهران: دانشگاه تهران
- طالقانی، محمود (۱۳۶۰). پرتوی از قرآن، تهران: شرکت سهامی انتشار
- طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ج ۱۲
- طبرسی، ابوعلی الفضل ابن الحسن (۱۴۱۴ ق). مجمع البیان، بیروت: دارالفکر
- فتحی و اجارگاه، کوروش (۱۳۸۸). اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی. تهران: انتشارات بال
- فرمینی فراهانی، فاطمه حسینیایی و نجمه احمدآبادی آرانی (۱۳۹۸) بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین و تبیین راهکارهای تحقق آن، مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۲۷ شماره ۴۲ مشمول، فرمینی فراهانی و فروزش (۱۳۹۸) تبیین نا برخوردارهای معنوی، نشریه مسایل کاربردی تعلیم و تربیت سال چهارم
- فقیرپور، مقصود (۱۳۸۹). راهنمای ایفای نقش تربیتی، رشت: انتشارات بلور
- قاسمی، معصومه (۱۳۸۸). حیات طیبه در قرآن و نهج البلاغه، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده الهیات دانشگاه پیام نور تهران
- قرائتی، محسن (۱۳۸۳). تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن
- قورچیان، نادرعلی (۱۳۸۴). طراحی و مهندسی برنامه درسی در هزاره سوم. تهران: نشر فراشناختی اندیشه
- کاویانی، صدیقه (۱۳۹۸). تبیین مبانی زیبایی شناختی حیات طیبه با تأکید بر آیات، فصلنامه اخلاق، شماره ۳۵، ص ۱۱ - ۳۴
- کرمانی، طوبی و صبیحه نباتی (۱۳۹۶). امت واحده، تفکر سیستمی الهی برای تحقق حیات طیبه، مجله پژوهش نامه مذاهب اسلامی، دوره ۴ شماره ۸
- کیامنش، علیرضا (۱۳۸۶). ارزشیابی کیفیت تدریس در آموزش عالی، مطالعات برنامه درسی، سال دوم، تابستان ۱۳۸۶، شماره ۵
- لوی، الف (۱۳۸۶). برنامه ریزی درسی مدارس، ترجمه فریده مشایخ، تهران: منادی تربیت
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰) انتشارات وزارت آموزش و پرورش
- محمد زاده، سیدمحمد و احمدعلی فروغی ابری (۱۳۹۶). بررسی مبانی تربیتی حیات طیبه در سند چشم انداز تحول، مجله پژوهش در برنامه ریزی درسی، دوره ۱۴ شماره ۲۵

مشمول حاجی آقا، محمدرضا، محسن فرمهبینی فراهانی و سینا فروزش (۱۳۹۸). تبیین نابرخورداری های معنوی در تربیت و مواجهه با نیاز متری از دیدگاه مولانا در راستای تحقق حیات طیبه، مجله مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۴ شماره ۳

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۱). آموزش فلسفه، ج ۱، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

مطهری، مرتضی (۱۳۷۴). تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: انتشارات صدرا

مظاهری، حسن (۱۳۹۵). الگوی طراحی برنامه درسی شایستگی محور دوره ابتدایی مبتنی بر اسناد تحول بنیادین، رساله دوره دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۲). تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه

ملکی، حسن (۱۳۸۶). شناخت اصول و معیارهای برنامه ریزی درسی (صلاحیت های حرفه ای معلمی)، مجله رشد معلم، اردیبهشت ماه، شماره ۱۰۱ صفحه ۷۳-۷۰

ملکی، حسن (۱۳۹۱). مقدمات برنامه ریزی درسی، تهران: انتشارات سمت

موحدی محصل طوسی، مرضیه (۱۳۹۲). نقد طبقه بندی های موجود از رویکردهای تربیت دینی و ارائه یک طبقه بندی مفهومی جدید، پژوهش نامه مبانی تعلیم و تربیت، دوره ۳، شماره ۱، شهریور ۱۳۹۲، صفحه ۱۳۷-۱۵۸

نبوی، زهره السادات، مریم سلگی و مریم صف آرا (۱۳۹۷). تحلیل اثربخشی تربیت اخلاقی در قرآن کریم بر پایه حیات طیبه، مجله قرآن و طب، دوره ۴ شماره ۱

Creswell, J. w. (2008). Research design: qualitative and quantitative approaches. London: Sage Publications Inc.

Patton, M. (2008). Qualitative Research and Evaluation Methods, Newbury Park, CA: Sag Pinar, W.F. (2003). What is curriculum theory? Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

